

Civilni život i aprovizacija u Osijeku i Slavoniji u Prvom svetskom ratu

Već ranijim pripremama, počevši još za vreme trajanja Balkanskih ratova, u pograničnim delovima Austro-Ugarske, posebno u Slavoniji i Sremu, započele su pripreme civilnog stanovništva, posebno u vojnom ustrojstvu¹ te novoj ulozi bana² i saborskih poslanika.³

O promicanju trgovine i obrta u Osijeku i Slavoniji bila je zadužena Trgovačko-obrtnička komora sa svojim predsednikom Oszkarom Weismayerom koja je stalno poticala inovacije, komunicirajući stalno sa banom i sve češće se žaleći na pogranični promet sa Srbijom.⁴ Uzroci pograničnih komplikacija bile su užurbane pripreme Srbije za novi rat, što svedoče izveštaji o stalnim vojnim manevrima i promenama u vojnom štabu.⁵

U to vreme Slavonija je bila nacionalno kompleksna, a i geografski se delila na slavonski i sremski deo. Nacionalna struktura 1914. u slavonskom delu bila je: Hrvata 322.250, Srba 116.000, Slovaka i Malorusa 5.120, Nemaca 64.000 i Mađžara 70.800.⁶ Hrvatske narodne stranke bile su nezadovoljne politikom vlade u Zagrebu i Pešti, smatrajući da mađarski interesi prevladavaju u Hrvatskoj, posebno u Rijeci i delu Hrvatske, kako to *Narodna obrana* opisuje “...ako tako dalje podje, ako naši ljudi i naše oblasti budu kao dosele postupale, gubit ćemo teren, kao što ga gubimo u Slavoniji...”.⁷ Nezadovoljne su i pangermanskim politikom u Osijeku, gde prema pisanju novina *Narodne obrane* postoji pangermanska organizacija “...koju je organizovao inženir g. Josip Mattesi činovnik u Laubnerovoj štampariji g. Goedecke. Ovaj pokret, koji se inače tajno organizuje, podupiru i druge neke ličnosti... u koje uključuju srednješkolsku mladež... a među kojima ima i mladića kojima imena završavaju na -ić...”⁸

Gradsko zastupstvo Osijeka razrešavalo je uobičajena tekuća pitanja, kao pitanja gradske rasvete, gasa, prometa, uređenja dravske obale, odvoz smeća, pitanja saniteta, o pučkim i uboškim kuhinjama za siromašne itd.⁹ I nadalje su političke veze između Beča i Slavonije bile izražene pa i preko ličnih poznanstava, kao što je bilo prijateljstvo prestolonaslednika Franje Ferdinanda i grofa Ladislava Majlatha u Donjem Miholjcu.¹⁰ Unatoč predstojećem ratu sportski i kulturni život Osijeka 1914. godine bio je buran, jer u Osijeku deluje hrvatsko i nemačko pozorište, a sportski klub “*Slavonija*” Osijek imala je zapažene uspehe.¹¹

¹ Novi vlasnici pukovnika, *Narodna obrana*, br. 2., Osijek, 2. I. 1914., str. 2.

² Položaj hrvatskoga bana, *Narodna obrana*, br. 3., Osijek, 3. I. 1914., str. 1.

³ Hrvatski delegati na zajedničkom saboru, *Narodna obrana*, br. 5., Osijek, 7. I. 1914., str. 1.

⁴ Predsjedništvo trg.-obrtnice kod bana, *Narodna obrana*, br. 15., Osijek, 20. I. 1914., str. 3.

⁵ Novi srpski ratni ministar, *Narodna obrana*, br. 16., Osijek, 21. I. 1914., str. 2.

⁶ Očuvajmo Slavoniju, *Narodna obrana*, br. 37., Osijek, 14. II. 1914., str. 2. ...u sremskom delu: Hrvata 45.300, Srba 163.100, Slovaka i Malorusa 8.000, Nemaca 55.078 i Mađžara 26.325 ...

⁷ Naše pomorsko pitanje i opća politička situacija, *Narodna obrana*, br. 52., Osijek, 5. III. 1914., str. 1.

⁸ Dižu glave, *Narodna obrana*, br. 52., Osijek, 6. III. 1914., str. 3.

⁹ Sjednica gradskog zastupstva, *Narodna obrana*, br. 56., Osijek, 10. III. 1914., str. 3.

preuzeto iz Državnog arhiva Osijek, fond: *Zapisnik gradskog zastupstva, 1914.*

¹⁰ Prijestolonasljednik u Donjem Miholjcu, *Narodna obrana*, br. 58., Osijek, 12. III. 1914., str. 2.

¹¹ Zanimljiva nogometna utakmica, *Narodna obrana*, br. 129., Osijek, 9. VI. 1914., str. 3.

Osječke novine “*Narodna obrana*” branile su se u člancima protiv napada zagrebačkih novina, posebno zagrebačkih “*Malih novina*”, koje su Osijeku poricale svako hrvatstvo.¹² U prilog tome kako Osijek nije nemački grad, navodi se da pangermanski sastanak “*Bund der Deutschen*” nije održan 1914. godine u Osijeku nego u Vinkovcima.¹³ Nadalje, table sa mađarskim natpisima u Osijeku skinute su sredinom 1914. godine, kao natpis gornjogradske železničke stanice “*Osijek - Alsó város*” ili osječki most “*Osijek - Drávahíd*”.¹⁴

Novine “*Narodna obrana*” predviđale su u napisima sumorni rasplet budućih vremena na Balkanu, opisujući pre svega odnose Grčke i Turske ali i moguće dalekosežne posledice za sve narode na Balkanu.¹⁵

Donosi se vest kako je prestolonaslednik nadvojvoda Franjo Ferdinand stigao u Bosnu i Hercegovinu, odnosno u Mostar a potom otputovao u Ilidžu (Sarajevo) zajedno sa suprugom nadvojvotkinjom Hohenberg i šefom vojnog štaba baronom Konrad-Hötzendorfom.¹⁶ Ali ubrzo stigla je i osmrtnica na prvoj strani novina “*Narodnih novina*” Franje Ferdinanda i Sofije Hohenberške.¹⁷ Potom su iste novine bile pune napisa o atentatu, koje su se ponovile u napisima i 30. juna 1914. godine. Sledela su otkrića o pripremanom atentatu iz Srbije kao i učestali protusrpski izgredi u Sarajevu.¹⁸ Usledele su protusrpske demonstracije u Osijeku, Zagrebu i Đakovu.¹⁹

Osječke novine “*Die Drau*” opširno u posebnom izdanju u dva broja donose vesti o atentatu u Sarajevu²⁰ te kako je vest o atentatu doživljena u Osijeku.²¹ Vrlo brzo iz Beča je u Osijek stigla naredba o mobilizaciji.²² U Osijeku su se u demonstracijama izvikivale “*abcug koalicija! abcug izdajice*”, a bilo je nekoliko napada na srpske trgovine prilikom antisrpskih demonstracija.²³ U Osijeku je gradsko poglavarstvo promenilo usled rata nazive mnogim ulicama, kao naprimer ulica Zmaj Jovana Jovanovića, dobila je novi naziv Franje Ferdinanda...²⁴

Frankovci i Seljačka stranka su u Osijeku i Zagrebu osudili politiku koalicije, čiji je povod bio i atentat u Sarajevu.²⁵ Sumnja se u srpske skupštinare u gradskom zastupstvu i županijskoj skupštini.²⁶

Sledela su hapšenja sumnjivih Srba, posebno u Bosni.²⁷ Austro-Ugarska je uputila ultimatum Srbiji koja se trebala izjasniti zbog atentata u Sarajevu.²⁸ Kako Srbija nije

---

¹² O hrvatstvu Osijeka, *Narodna obrana*, br. 133., Osijek, 15. VI. 1914., str. 3.

¹³ Pangermansko petljanje, *Narodna obrana*, br. 133., Osijek, 15. VI. 1914., str. 2.

¹⁴ Osijek - also varos skinut, *Narodna obrana*, br. 141., Osijek, 24. VI. 1914., str. 3.

¹⁵ Oblaci nad Balkanom, *Narodna obrana*, br. 135., Osijek, 17. VI. 1914., str. 1.

¹⁶ Prijestolonasljednik nadvojvoda Franjo Ferdinand u Bosni i Hercegovini, *Narodna obrana*, br. 143., Osijek, 26. VI. 1914., str. 3.

¹⁷ Nasljednik prijestolja nadv. F. Ferdinand i S. vojv. Hohenb., *Narodna obrana*, br. 145., Osijek, 29. VI. 1914., str. 1.

¹⁸ Veliki protusrpski izgredi u Sarajevu, *Narodna obrana*, br. 146., Osijek, 30. VI. 1914., str. 4.

¹⁹ Demonstracije u Zagrebu, (Đakovu, Osijeku), *Narodna obrana*, br. 145., 146., Osijek, 29. VI., 30. VI. 1914., str. 3. 5.

²⁰ Das attentat in Sarajevo, *Die Drau*, nr. 145., Esseg, 29. 06. 1914.

²¹ Die Trauer in Osijek (Tuga u Osijeku), *Die Drau*, nr. 149., Esseg, 03. 07. 1914.

²² (redakciji “*Der Drau*”), nr. 168., Esseg, 26. 07. 1914., S. 1. i 2.

²³ Demonstracije, *Narodna obrana*, br. 149, Osijek, 3. VII. 1914., S. 3.

²⁴ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zast.*, br.-, Osijek, 11. II. 1914.

²⁵ Manifest frankovaca i seljaka, *Narodna obrana*, br. 150., Osijek, 11. VII. 1914., str. 6.

²⁶ Zagrebačka “*Hrvatska*” o osječkim prilikama, *Narodna obrana*, br. 158., Osijek, 14. VII. 1914., str. 3.

²⁷ Otpremljeni uhapšeni Srbi u Travnik, *Narodna obrana*, br. 164., Osijek, 22. VII. 1914., str. 2.

²⁸ Demarša u Beogradu - Rok ultimatumu sutra u 6 sati u večer-, *Narodna obrana*, br. 167., Osijek, 24. VII. 1914., str. 1.

pristala na ultimatum, u Austro-Ugarskoj je pokrenuta mobilizacija.²⁹ U Osijeku je toga dana na ulicama o ponoći zaszvirala vojnička muzika te se klicalo “*živeo*” kralj, vojsci, hrvatskoj domovini i klicanju “*Lijepoj našoj*”.³⁰ Sledele su u Osijeku upute oglasima za lica, koje su na temelju zak. čl. LXVIII. od 1912. za vršenje ratnih podavanja obavezane, šta je podrazumevalo davanje pokretne i nepokretne imovine u službu vojske.³¹ Uvodi se u Osijeku i preki sud,³² izdaju naredbe o uredovanju javnih ustanova, lokala i vojnim obaveznici. Cene su u Osijeku naglo porasle, posebno živežnih namirnica, uvode se iskaznice za kretanje građanstva, zabranjeni su neki časopisi,³³ unapređuju se oficiri.³⁴ Počele su “*akcije u Osijeku za sabiranje priloga za Crveni križ i za pomoć porodice pričuvnika i pučkih ustaša pozvanih u boj*”.³⁵ Regruti na Gajevom trgu u Osijeku svečano polažu domobranksu zakletvu pred oficirskim zborom, pre nego što krenu u rat.³⁶ U Osijeku grofica Althman zajedno sa gradskim poglavarstvom na čelu sa načelnikom Pinterovićem otvara prvu pučku kuhinju.³⁷ Železnički saobraćaj je ograničen za civilne potrebe jer je prioritet postalo vojno snabdevanje vojnika na frontu.³⁸

Novine donose vesti o uspešnim operacijama austro-ugarske vojske gde učestvuju i domobranci regrutovani u Slavoniji.³⁹ Stižu i prve vesti o ranjenicima sa fronta koji se dopremaju u osječku bolnicu a za pripreme su zaduženi grof Marko Pejačević i načelnik Ante Pinterović,⁴⁰ koji je čestitao na vojnim uspesima na severnom ratištu generalu Auffenbergeru, nekada zapovedniku osječke 78. pešačke pukovnije.⁴¹

U Osijeku su osnovani dobrotvorni odbori za podvorbu ranjenika i dolazećih vojnika.⁴² Mnoge vojske prolaze kroz Osijek na putu prema frontu ili u povratku sa fronte, tako je u julu kroz Osijek prolazila Segedinska pešačka pukovnija.⁴³

Međutim po selima Slavonije se proširuju obaveze seljaka za vojnike, posebno za hranu a vremenom broj ranjenika sa fronta biva sve veći, stoga se u Osijeku uređuje i bivši bioskop Urania u bolnicu.⁴⁴

Na zahtev uprave kralj. kasarne 28. domobranske pešačke pukovnije u Osijeku daju se dve školske zgrade na raspolaganju u najam.⁴⁵ Na izlazima iz grada Osijeka postavljaju se mitnice (npr. mitnica na putu prema Tenji, mitnica na železničkom kolodvoru...)

---

²⁹ Diplomatski odnosi sa Srbijom prekinuti. Mobilizacija Previšnjom odlukom određena., *Narodna obrana*, br. 169., Osijek, 26. VII. 1914., str. 1.

³⁰ Manifestacija u Osijeku, *Narodna obrana*, br. 169., Osijek, 26. VII. 1914., str. 1.

³¹ Ratna podavanja, *Narodna obrana*, br. 170., Osijek, 27. VII. 1914., str. 3.

³² Proglašenje prijekog suda, *Narodna obrana*, br. 171., Osijek, 28. VII. 1914., str. 3.

³³ Naše novinstvo i ratno stanje, *Narodna obrana*, br. 171., Osijek, 30. VII. 1914., str. 2. ...obustavljeni su časopisi u Osijeku “*Volksreich*” kao socijalističke novine, “*Svetlost*” u Vinkovcima kao naprednjačke novine, “*Hrvatski Branik*” u Mitrovici kao pravaške radikalne novine, “*Pravo Naroda*” u Šidu kao socijalističke novine te neke srpske novine ...

³⁴ Pukovnik Soppe - brigadir, *Narodna obrana*, br. 172., Osijek, 29. VII. 1914., str. 4.

³⁵ Rat sa Srbijom, *Narodna obrana*, br. 175., Osijek, 3. VIII. 1914., str. 1.

³⁶ Svečano polaganje prisege domobranaca, *Narodna obrana*, br. 176., Osijek, 4. VIII. 1914., str. 1.

³⁷ Odbor za sabiranje priloga za Crveni krst i za porodice zaostale iza vojnika u boju, *Narodna obrana*, br. 177., Osijek, 5. VIII. 1914., str.1.-2.

³⁸ Obustava, odnosno ograničenje civilnoga prometa na državnim željeznicama, *Narodna obrana*, br. 178., Osijek, 6. VIII. 1914., str. 1.

³⁹ Ratne operacije Austro-Ugarske, *Narodna obrana*, br. 183., Osijek, 11. VIII. 1914., str. 1.

⁴⁰ Otprema ranjenih u bolnicu, *Narodna obrana*, br. 183., Osijek, 11. VIII. 1914., str. 2.

⁴¹ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 336., 4. IX. 1914., str. 2.

⁴² Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 337., 4. IX. 1914.

⁴³ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 335., srpanj 1914.

⁴⁴ Bolnica Urania-Kina, *Narodna obrana*, br. 202., Osijek, 29. VIII. 1904., str. 3.

⁴⁵ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 368., 4. IX. 1914.

radi suzbijanja bolesti kolere i drugih bolesti.⁴⁶ Novine *Die Drau* izveštavaju o ratu u Srbiji i vojnicima iz Osijeka pod naslovom članka “*Naš kućni bataljun u ratu*”.⁴⁷

Tokom Prvoga svetskoga rata se u Osijeku po školama otvaraju pomoćne vojne bolnice. Jedna takva bolnica Crvenog križa bila je u pučkoj školi u Jägerovoj ulici, otvorena 21. avgusta 1914., koja je imala 200 kreveta. Prihvatno odelenje te bolnice kao “*Prihvatna bolnica*”, postavljena je na Gutmannovu kolodvoru. Osnovan je i odbor za podvorbu vojnika na proputovanju. Prestalo je sa radom prihvatno odelenje 1915. zbog kolere, a 1917. napuštena je bolnica u Jägerovoj ulici. No podružnica Crvenog križa u Osijeku i dalje učestvuje u pripomoći ranjenicima i njihovim familijama raznim dobrotvornim priredbama, lutrijama i prodajnim izložbama.⁴⁸ Škola u Jägerovoj je postala komorska bolnica u vojne svrhe, kao i mnoge druge osječke škole.⁴⁹ Izveštaj podnosi Gradsko poglavarstvo, da se morao jedan deo gradske ubožnice i to onaj, što je podignut od zaklade Mije Cheha, upotrebiti za bolnicu za epidemijske bolesti, a gradski ubožničari, koji su u tom delu obitavali, smešteni su u dvorani gradskog vrta.⁵⁰

Veliki broj osječkih domobrana 1915. se sa srpskog fronta prebacuje u Galiciju na ruski front, dok su srpski zarobljenici dopremljeni u Osijek.⁵¹ Radi održavanja javnog reda i mira u Osijeku se osniva građanska garda,⁵² dok su po osječkim garnizonima izvršena “*hapšenja*” neloyalnih vojnika.⁵³ Radi moralne podrške domobranima na frontovima organizovane su po slavonskim mestima patriotske manifestacije, kao u Slatini⁵⁴ a slavonski velikaši, kao obitelj Normann, davali su izdašnu pomoć za opskrbu siromašnih familija čiji su se sinovi i muževi nalazili na frontu.⁵⁵

Nisu za velikašima zaostajali u pomoći i seoski odbori,⁵⁶ no uskoro su gradski porezni uredi razrezali i stalnu obavezu davanja za pomoć vojsci.⁵⁷ Novine su pretvorene u vojne novine sa nekoliko stranica koje su izveštavale stanje na frontovima te obaveze stanovnika i pohvale onima koji su obaveze revno izvršavali. Da je pomoć u Osijeku bila potrebna svake vrste, svedoči i traženje baronice Lüttgendorf od građana i jastuke za ranjenike.⁵⁸ U tzv. pozadinskoj bolnici u Osijeku dovoze se ranjenici sa frontova iz raznih pukovnija a mnogi su bili posle smrti pokopani⁵⁹ u osječkom tvrđavskom groblju.⁶⁰ Sve je veći broj ranjenika, tako da je u Osijek 11. septembra 1914. dovezeno sa fronta dve stotine ranjenika na osječki železnički kolodvor, a iz bolnice su preneseni lakši bolesnici-ranjenici na lađe na Dravi.⁶¹

⁴⁶ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, 14. XII. 1914.

⁴⁷ Unser Hausregiment im Kriege, *Die Drau*, 206., Essegg, 12. 09. 1914., S. 1.

⁴⁸ Grupa autora (urednik Ive Mažuran), *Od turskog do suvremenog Osijeka*, Zavod za znanstveni rad HAZU, Osijek, 1996., str. 215.

⁴⁹ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 369., 368., 384., avgust 1914.

⁵⁰ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 50., 11. II. 1915., str. 19.

⁵¹ Serbische Kriegsgefangene im Osijek, *Die Drau*, nr. 206 a, Essegg, 13. 09. 1914., S. 2.

⁵² Einer Bürgergarde in Osijek, *Die Drau*, nr. 208., Essegg, 15. 09. 1914., S. 3.

⁵³ Veshaftung von Osijek im Osijeker Bezirke, *Die Drau*, nr. 210., Essegg, 17. 09. 1914., S. 3.

⁵⁴ Patriotske manifestacije u Slatini, *Narodna obrana*, br. 207., Osijek, 2. IX. 1914., str. 2.

⁵⁵ Grof Rudolf i grofica Julija Normann za obitelji rezervista i za crveni križ, *Narodna obrana*, br. 207., Osijek, 2. IX. 1914., str. 2.

⁵⁶ Odbor za predvorbu vojnika na putovanju, *Narodna obrana*, br. 208., Osijek, 3. IX. 1914., str. 2.

⁵⁷ Trebivarina IV. razreda za god. 1914., *Narodna obrana*, br. 208., Osijek, 3. IX. 1914., str. 2.

⁵⁸ Podajte jastuke za naše ranjenike i rubenine, *Narodna obrana*, br. 208., Osijek, 3. IX. 1914., str. 4.

⁵⁹ Pokop naših junaka, *Narodna obrana*, br. 215., Osijek, 11. IX. 1914., str. 2.

⁶⁰ Smrt junaka, *Narodna obrana*, br. 211., Osijek, 7. IX. 1914., str. 3.

⁶¹ Dolazak ranjenika, *Narodna obrana*, br. 215., Osijek, 11. IX. 1914., str. 2.

Kako sve više nedostaju vojnici na frontovima, tako su stalna regrutovanja u Osijeku.⁶² U Osijeku dolaze svi regruti iz svih tri slavonskih županija (Virovitičke, Sremske i Požeške) te je tako regrutovano od 1912. do 1914. godine 7.000 regruta, od kojih 3.000 odlaze na ratište, a 4.000 će imati obuku u Osijeku.⁶³ Regrutacije i ratna privreda izazivaju goleme probleme u Slavoniji zbog čestih inflacija.⁶⁴

Kako ne bi Osijek ostao bez hrane izdane su vojne naredbe, kako se stoka mora dopremati u osječke klanice iz tri slavonske i jedne (Baranjske) ugarske županije. Ogroman broj ranjenika koji sa frontova u Osijek pristižu svaki dan stvaraju velike probleme prehrane.⁶⁵ Za potrebe vojske veoma važne su bile konjušnice u gradu, posebno u osječkom gradskom vrtu.⁶⁶

Ratni stradalnici tražili su pomoć od gradskog poglavarstva i zastupstva. Zbog rata određene su obaveze i cene mesa, hleba, brašna... Obaveze su bile uslovljavane, kao naprimer; *“ako Ziga Wokaun bude morao pod pušku imadu se obustaviti beriva njegovoj supruzi i od njegove plate isplatiti jednu polovicu... ako Franjo Ittlinger bude morao pod pušku, njegovoj materi se ima isplaćivati 1/3 od plaće...”*⁶⁷

Gradsko zastupstvo se krajem 1914. bavi pitanjima budžeta za narednu godinu, pitanjima podele stipendije i raznim oblicima dotacija.⁶⁸

Zemaljska vlada Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u Zagrebu je posegnula u opštoj nestašici za raspisivanjem narodnog zajma, a koji je potreban za namirenje ratnih troškova.⁶⁹ Trgovačko-obrtnička komora za Slavoniju apeluju na trgovce i zanatlije za upisivanje ratnog zajma.⁷⁰ Osnovane su u osječkoj okolici i nove bolnice Crvenog križa u Valpovu⁷¹ i Našicama.⁷² Ban dr. Ivan barun Skerlec je obišao posle Osijeka, odnosno posadne bolnice u svratištu Royal i bolnice u Vinkovcima (u gimnaziji sa 160 kreveta) i Vukovaru (u županijskoj zgradi sa 80 kreveta i okolnim zgradama) te posadne bolnice u Sremu u mestu Morović, ... U Vukovaru je bilo dnevno krajem 1914. godine 800-1.000 bolesnika, u Vinkovcima 150-160, a u Moroviću 100-120. U okviru biskupskog semeništa organizovana je bolnica Crvenog križa u Đakovu, koja je bila na brizi biskupije.⁷³

Međutim, ni nakratko trenutni uspesi na frontovima nisu mogli zaustaviti stalni porast cena živežnih namirnica, stoga je izdana banska naredba o cenama živeža.⁷⁴

U Slavoniji, odnosno u Sremu, uz ratne nedaće zahvata i kolera od čega oboleva najveći broj vojničkih, a manje civilnih lica. U Mitrovici je obolelo 180 (umrlo 53), u Iloku 167 (71), Šid 10 (10) i u drugim mestima.⁷⁵ Kako je javljala osječka *“Die Drau”* 15. januara 1915. u Osijeku je umrlo više ljudi od kolere.⁷⁶ Bolesni vojnici od kolere bili su otpremljeni u vojnu bolnicu za koleru koja se nalazila u tvrđavi, dok su civilna

⁶² Pod oružje pozvana godišta 1892., 1893., i 1893., *Hrvatska obrana* (bivša *Narodna obrana*), br. 253., Osijek, 23. X. 1914., str. 2.

⁶³ Dolazak pučkih ustaša, *Hrvatska obrana*, br. 255., Osijek, 26. X. 1914., str. 2.

⁶⁴ Skupoća u Osijeku, *Hrvatska obrana*, br. 256., Osijek, 28. X. 1914., str. 3.

⁶⁵ Dolazak ranjenika, *Hrvatska obrana*, br. 259., Osijek, 30. X. 1914., str. 2.

⁶⁶ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 367., kolovoz 1914

⁶⁷ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 341., 4. IX. 1914.

⁶⁸ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br.-, 14. XII. 1914.

⁶⁹ Narodni zajam za ratne svrhe, *Hrvatska obrana*, br. 269., Osijek, 11. XI. 1914., str. 1.

⁷⁰ Trgovcima i obrtnicima slob. i kr. grada Osijeka i komorskog okružja Slavonije, *Hrvatska obrana*, br. 272., Osijek, 15. XI. 1914., str. 2.

⁷¹ Bolnica Crvenog križa u Valpovu, *Hrvatska obrana*, br. 272., Osijek, 15. XI. 1914., str. 2.

⁷² Bolnica Crvenog križa u Našicama, *Hrvatska obrana*, br. 270., Osijek, 19. XI. 1914., str. 2-3.

⁷³ Zahvala crvenom križu u Đakovu, *Hrvatska obrana*, br. 296., Osijek, 12. XII. 1914., str. 3.

⁷⁴ Banske naredbe o cijenama živeža, *Hrvatska obrana*, br. 290., Osijek, 4. XII. 1914., str. 2.

⁷⁵ Kolera u Hrvatskoj, *Hrvatska obrana*, br. 7., Osijek, 11. I. 1915., str. 2.

⁷⁶ Kolera u Osijeku, *Obzor*, br. 49., Zagreb, 18. II. 1915., str. 2.

bolesna lica (51 bolesnik) bili stavljeni pod oblasnu karantenu.⁷⁷ Bili su zabranjeni pristupi civila kasarnama i bolnicama u cilju sprečavanja širenja zaraznih bolesti, a niti vojnici smeju izlaziti iz kasarna.⁷⁸

U gradu Osijeku je uvedena aprovizacija zbog nabave većih količina brašna, mesa, krompira i petrijola, a u istu svrhu su odobreni krediti.⁷⁹ Verovatno je u Osijeku aprovizacija dobro rešena jer su usledele posete drugih gradova, kao načelnika i podnačelnika grada Tuzle (Osman Vilović i Ante Banović), kako bi stekli iskustva i rešenja aprovizacije.⁸⁰ Kralj. zemaljska vlada upućuje 13. januara 1915. osječkom gradskom zastupstvu dopis kako više ne može doznačivati troškove za 15 provizornih gradskih stražara.⁸¹ U gradu su česte provalne krađe usled nestašica i gladi, stoga preki sudovi stalno izriču kazne.⁸² Unatoč ratu redovita su zasedanja skupštine i upravnih odbora slavonskih županija, a i škole iako neredovito ipak rade.

Vojnici na ratištima su trebali dobivati redovna dnevna sledovanja ...700 grama hleba ili dvopeka, 400 grama mesa...,⁸³ ali zbog ratnih opasnosti i neredovite opskrbe vojnici su bili često zakinuti hranom. Rastao je broj vojnih invalida, koji su dopremljeni delimično i u Osijek na zbrinjavanje.⁸⁴

U Osijeku unatoč aprovizaciji česte su nestašice živežnih namirnica, posebno mesa, jer potrebe vojske su velike i prioritetne.⁸⁵ I mleko je poskupelo iako je na čuđenje osječana početkom proleća mleko uvek pojeftinilo.⁸⁶ Aprovizacija grada Osijeka za vreme rata je odigrala značajnu ulogu. Kod gradske aprovizacije bilo je drugačije, ona dobiva svoj kontingentirani deo potreba uz maksimalnu - faktično minimalnu - cenu, jer predaje robu pučanstvu uz malenu zaradu, ali usled velikog prometa ima priličnu zaradu. Tom se zaradom izgladuje razlika, što nastaje kod nabave robe, koja se ne može autoritetom oblasti i naredaba dobiti uz maksimalnu cenu, a pučanstvu se ipak mora nabavljati.

Osječka gradska aprovizacija svoje je prve dućane otvorila u Kapucinskoj ulici (poslovođa Dragutin Brückler počeo je raditi sa 10 nameštenika). Do 1918. ista aprovizacija narasla je na dva ravnatelja sa 120 nameštenika te imala svoj centralni ured, jednu glavnu prodavaonicu sa četiri velike podružnice u svim delovima grada, jedno glavno i dva druga velika skladišta. Nadalje imala je veliku mesnicu gde se kolju svinje i rogata marva sa vlastitim oborima gde se tove svinje. Aprovizacija ima znatne zalihe, ima svoj vlastiti drvljanik sa kojeg se opskrbljuje pučanstvo ogrevom uz razmerno jeftinu cenu. Za vlastite potrebe aprovizacija ima zaprege od šest pari konja.⁸⁷

Dodatna opterećenja su raspisani zajmovi, tako je u Osijeku, kao i čitavoj Hrvatskoj raspisan i drugi ratni zajam, koji je trebao omogućiti daljnje vođenje rata.⁸⁸

Zbog ratnih okolnosti pozivaju iz Bosne i Hercegovine "Hrvatska narod. zajednica", kulturno društvo "Napredak", "Hrvatski klub", pevačko društvo "Trebević" i "Sokol" na gostoljubivost Slavonaca prema doseljenim ljudima iz Bosne i Hercegovine.⁸⁹

⁷⁷ Kolera u Osijeku, *Obzor*, br. 45., Zagreb, 25. II. 1915., str. 2.

⁷⁸ Pristup u vojne i vojne bolnice, *Hrvatska obrana*, br. 30., Osijek, 8. II. 1915., str. 2.

⁷⁹ Aprovizacija grada, *Hrvatska obrana*, br. 31., Osijek, 9. II. 1915., str. 2.

⁸⁰ Izaslanstvo grada Tuzle u Osijeku, *Hrvatska obrana*, br. 56., Osijek, 10. III. 1914., str. 3.

⁸¹ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 4., Osijek, 11. II. 1915., str. 2.

⁸² Preslušavanje provalnika Ivana Račana, *Hrvatski obrana*, br. 38., Osijek, 17. II. 1915., str. 3.

⁸³ Dnevni obroci naših vojnika, *Hrvatski obrana*, br. 57., Osijek, 11. III. 1915., str. 2.

⁸⁴ Invalidenfürsorge, *Die Drau*, nr. 167., Essegg, 23. 07. 1915., S. 5.

⁸⁵ Osijek bez mesa, *Hrvatski obrana*, br. 90., Osijek, 21. IV. 1915., str. 2.

⁸⁶ Mlijeko poskupilo, *Hrvatski obrana*, br. 99., Osijek, 1. V. 1915., str. 3.

⁸⁷ Aprovizacija grada Osijeka za vrijeme rata, *Jug*, br. 115., 25. VII. 1918., str. 5-6.

⁸⁸ Proglas hrvatskog bana, *Hrvatski obrana*, br. 125., Osijek, 29. V. 1915., str. 1.

⁸⁹ Žrtva svoga zvanja, *Hrvatski obrana*, 156., Osijek, 3. VII. 1915., str. 3.

U Osijeku je organizovan stalni Aprovizacioni odbor, koji su imali stalne sednice te određivali vrstu i količinu aprovizacije građanima.⁹⁰

Nedeljni sajmovi u gradu Osijeku su otežani jer su se u gradu pojavile boginje.⁹¹ No i druge bolesti, osobito spolne, šire se gradom i čitavom Slavonijom. U Osijeku je prvi puta o spolnim bolestima napisano u novinama u oktobru 1915. u bolnici u zgradi realne gimnazije, mada je bolest bila prisutna i ranije.⁹² Nemoral po opisu novina je stalno prisutan u Osijeku, posebno u kućama koje za to nemaju dozvole.⁹³ Kolera se širila Slavonijom i zahvatila veći broj gradova u septembru 1915. godine.⁹⁴

Kako su se bolesti u Osijek uglavnom prenosile sa periferije, zdravstveni odbor predložio je da se postavi još jedan lekar u gradu za pošasne bolesti; lečenje koleraša i boginjavih, nadalje da se nabavi još jedan furgon za prevoz kužnih mrtvacu, da se sagradi jedna kužna bolnica, da se podigne šatorski logor van grada Osijeka za vojnu posadu i u njima izgraditi provizorne zahode koje valja redovito čistiti i raskužiti, da redarstvo na kolodvorima vodi kontrolu nad putnicima koji dolaze iz okuženih mesta sa obaveznim pregledom lekara.⁹⁵ Društvo Crvenog križa otvorilo je svoju bolnicu u Osijeku i u zgradi pučke škole u Jägerovoj ulici.⁹⁶ Gradski fizikat ima puno posla jer je gradu rat donio koleru i crne boginje. Do kraja 1915. u gradu je bilo 40 slučajeva kolere od čega je 70% umrlo, dok je boginja bilo 70 slučajeva koje se sve više i dalje širi.⁹⁷ Uboški odbor u gradskom zastupstvu podnosi izveštaj o izdržavanju iz gradskog proračuna 38 ubogara koji primaju mesečnu potporu od 4 do 6 Kruna.⁹⁸

U gradu vlada velika nestašica brašna te je zemaljska vlada dozvolila paromlinu "Union" da stavi u promet 50% ječmenog i 50% kukuruznog brašna.⁹⁹ Velika nestašica brašna u gradu izaziva nezadovoljstvo građana unatoč aprovizacijama.¹⁰⁰

Česta su krijumčarenja mlekom iz Retfale u Osijek, a za koje se kasnije ustanovljava da su zaražene slinavkom i šapom.¹⁰¹ Kako je u letnim mesecima trebalo ovršiti u Slavoniji žitarice, Ministarstvo rata je stavilo na raspolaganje Ministarstvu poljoprivrede 120 cisterni benzina i preporučilo da ih mešaju sa žestom te će tako imati veće količine.¹⁰² Nadalje, vladin poverenik upozorava kako se poljsko radništvo ne drži propisa te da je radno vreme od 5 sati ujutro do 7 sati naveče.¹⁰³

U Slavoniji je dopremljen veliki broj ruskih zarobljenika koji su raspoređeni za fizičke radove, posebno u poljoprivredi.¹⁰⁴ Na imanjima đakovačkog biskupa radilo je 1.200 ruskih zarobljenika.¹⁰⁵

⁹⁰ Sjednica aprovizacionoga odbora, *Hrvatski obrana*, br. 156., 3. VII. 1915., str. 4.

⁹¹ Boginje, *Hrvatski obrana*, br. 161., Osijek, 9. VII. 1915., str. 2.

⁹² Sumnjivo je oboljela, *Hrvatski obrana*, br. 23, Osijek, 8. X. 1915., str. 2. ...jedna osoba u zgradi realne gimnazije te je više osoba koje su došle sa ovom u dodir, predano na motrenje...u zgradi je vojnička bolnica...

⁹³ Škandalozan nemoral, *Hrvatski obrana*, br. 242., Osijek, 14. X. 1915., str. 2. ...u Ružinoj ulici 21 kod J. K. službujući redar je zatekao osam ženskih osoba, koje se bave nemoralom. Dve od njih našao je sa vojnicima in flagranti. Jedna je od njih bolesna. U tom je zatečen i internirani M. R. pri vucarenju sa ženskima i zato bio pritvoren...

⁹⁴ Kolera u Hrvatskoj, *Hrvatski obrana*, br. 211., Osijek, 6. IX. 1915., str. 3.

⁹⁵ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 134., 27. V. 1915., str. 7.

⁹⁶ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 141., 27. V. 1915., str. 10-11.

⁹⁷ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br.- (zapisnik), 2. XII. 1915., str. 1-8.

⁹⁸ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 202., 13. VII. 1915., str. 5-6.

⁹⁹ Nestašica brašna, *Hrvatski obrana*, br. 162., Osijek, 10. VII. 1915., str. 3.

¹⁰⁰ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br.-, (zapisnik), 3. XII. 1915., str. 1-17

¹⁰¹ Krijumčarenje nevaljala mlijeka, *Hrvatska obrana*, br. 181., Osijek, 2. VIII. 1915., str. 3.

¹⁰² Benzin, *Hrvatska obrana*, br. 169., Osijek, 19. VII. 1915., str. 2.

¹⁰³ Upozorenje poljodjelskim radnicima u Osijeku i okolici, *Hrvatska obrana*, br. 170., Osijek, 20. VII. 1915., str. 2.

¹⁰⁴ Ruski zarobljenici u Hrvatskoj, *Hrvatska obrana*, br. 176., Osijek, 27. VII. 1915., str. 2.

Najtragičnije prolaze vojnici koji se ranjeni i osakaćeni trajno vraćaju kući, a za koje novine ne nalaze dovoljno reči utehe.¹⁰⁶ Česti su napisi za pomoć siročadima palih vojnika grada Osijeka,¹⁰⁷ kao i napisi u novinama o prevarama, o pečenju hleba i žemički, koje su umesto 50 grama imale 30 grama.¹⁰⁸ Cene, odnosno poskupljenjia su bila učestala, tako je 100 kg kukuruza u klipu bio u septembru 1914. bio 14 Kruna, a u maju 1915. godine 20 Kruna.¹⁰⁹ Upravni odbor Virirovitičke županije je na sednici u Osijeku 22. septembra 1915. konstatovao da su gubici županijskog fiska usled ratnih okolnosti veliki. Česta su i hapšenja po Osijeku, posebno zbog verbalnog delikta i iskaza protiv vojske u čemu su prednjačili neoprezni srpski građani.¹¹⁰

Usled ratnih nedaća u Hrvatskoj i Slavoniji je uveden i treći ratni zajam,¹¹¹ kojeg je uz 5,5% kamata uvela i *Hrvatska Zemaljska Banka d.d.* u Osijeku.¹¹² Nestašice u Osijeku, naročito brašna¹¹³ i mleka¹¹⁴ su česte što izaziva velike nevolje u prehrani stanovnika. No, Osječani i dalje daju pomoć u hrani i novcu za potrebe zbrinjavanja ranjenika i ratne svrhe.¹¹⁵

Posebni problem bili su u Prvom svetskom ratu izbeglice, posebno hrvatske izbeglice, koji su ponajviše izbegle u Austriju te ih je najveći broj, oko 16.000, završio u logoru u austrijskom Gmüdeni, gde su se našli od početka rata zajedno sa svojim porodicama.¹¹⁶ Zarobljenici, ponajviše iz Slavonije bili su internisani u tabore u Sibiru u mestu Čiti (Čita, Berezovka, Trockovsk, Ur),¹¹⁷ ali i u Srbiji je ostalo zarobljeno oko 25.000 austro-ugarskih vojnika, među njima bili su i iz Slavonije.¹¹⁸

Ograničeno je kretanje građana izdavanjem iskaznica od strane redarstva za putovanja van grada.¹¹⁹

Gradsko poglavarstvo sve više gubi kontrolu u gradu u čuvanju reda i mira,¹²⁰ kao i opskrbi grada prehrambenim proizvodima, posebno mesom.¹²¹ Na propalim imanjima preko novina pozivaju na rasprodaju pokretne imovine i stoke, kao pustare Lipine kod Našica čiji vlasnik rasprodaje imovinu.¹²² Kako je bilo objavljeno u tadašnjim novinama 1916., grad Osijek ne može po broju niti jednu osminu svoga ostaloga žiteljstva opskrbiti domaćim prirodom pšenice.¹²³

Sve su češće molbe građana Osijeka “za oprost od vojne službe”,¹²⁴ iako su u vojsku pozivani tek svršeni srednjoškolci. U Osijeku se svakim danom povećava broj

---

¹⁰⁵ Ruski zarobljenici na dobru Djakovačkog vlastelinstva, *Jutarnji list*, Zagreb, 7. VIII. 1915. i *Hrvatska obrana*, br. 187., Osijek, 7. VIII. 1915., str. 3.

¹⁰⁶ I vratite se u domovinu iz smrtnog boja, *Hrvatska obrana*, br. 180., Osijek, 31. VII. 1915., str. 4.

¹⁰⁷ Za siročad palih vojnika grada Osijeka, *Hrvatska obrana*, br. 241., Osijek, 12. X. 1915., str. 2.

¹⁰⁸ Premale žemičke, *Hrvatska obrana*, br. 189., Osijek, 10. VIII. 1915., str. 2.

¹⁰⁹ Prodja kukuruza, *Hrvatska obrana*, br. 225., Osijek, 23. IX. 1915., str. 2.

¹¹⁰ Brbljavi brico, *Hrvatska obrana*, br. 223., Osijek, 21. IX. 1915., str. 2. ...Gjoko Nikolić, brijlač iz Gaboša izjavio kako je svaki lud ko služi vojsku za 18 krajcara te zapevao pesmu: Fruška gora srpska biti mora”...

¹¹¹ Treći ratni zajam, *Hrvatska obrana*, br. 248., Osijek, 20. X. 1915., str. 1.

¹¹² Novi ratni zajam, *Hrvatska obrana* br. 251., Osijek, 24. X. 1915., str. 8.

¹¹³ Nestašica brašna u Osijeku, *Hrvatska obrana* br. 282., Osijek, 30. XI. 1915., str. 2-3.

¹¹⁴ Zašto nema mlijeka?, *Hrvatska obrana* br. 285., Osijek, 3. XII. 1915., str. 3.

¹¹⁵ Das goldene Herz der Osijeker (Zlatno srce Osječana), *Die Drau*, nr. 19., Esseg, 25. 01. 1916., S. 5.

¹¹⁶ U taboru interniranih u Gmündu, Hrvati, Slovenci i Ukrajinci (16.000 Hrvata, 12.000 Ukrajinaca, 6.000 Slovenaca i 600 Italijana iz Istre), *Hrvatska obrana* 277., 24. XI. 1915., str. 2.

¹¹⁷ Položaj naših ratnih zarobljenika u Sibiriji, *Hrvatska obrana*, br. 150., Osijek, 7. VII. 1916., str. 2.

¹¹⁸ Zarobljenici u Srbiji, *Hrvatska obrana*, br. 24., Osijek, 30. I. 1916., str. 3.

¹¹⁹ Putne iskaznice, *Hrvatska obrana* br. 234., Osijek, 14. VI. 1916., str. 4

¹²⁰ Uhapšeno, *Hrvatska obrana*, br. 137., Osijek, 16. VI. 1916., str. 4.

¹²¹ U gradskoj klaonici, *Hrvatska obrana*, br. 137., Osijek, 16. VI. 1916., str. 4.

¹²² Napuštenje zakupa, *Hrvatska obrana* 154., Osijek, 10. VII. 1916., (čitulja)

¹²³ Opskrba grada Osijeka kruhom, *Hrvatska obrana* br. 169., Osijek, 29. VII. 1916., str. 4.

¹²⁴ Podnašanje molba za oprost od vojničke službe, *Hrvatska obrana*, br.-, Osijek, 22. VI. 1916., str. 4.

sirotinje i ubogara, kojem gradsko poglavarstvo svojom jednokratnom pomoći ne može dovoljno pomoći.¹²⁵

Osječko gradsko zastupstvo je predvidelo u 1916. i posebni deo novčanih sredstava za “darove u ratno-pripomoćne svrhe”.¹²⁶ Bezbednost građana u gradu sve više opada te je “gradski kapetan Hrzić odredio policijsku raciju proti vojnih begunaca, varalica, kartaša, pijanica, kradljivaca i devica...”¹²⁷

Povratnici bolesni vojnici sa fronta, pretežito od bolesti spolnih organa, bili su smešteni u “pošasnu” bolnicu u Bršadinu i Boboti.¹²⁸ Aprovizacija je bila česta i vrlo teška za građansko ne samo u Osijeku nego i Vukovaru i drugim mestima Slavonije.¹²⁹

Opskrba grada Osijeka došla je u kritičnu fazu: “Ozbiljna je situacija u pogledu opskrbe brašnom i hlebom. Za opskrbljivanje gradskoga pučanstva treba naime prema sadašnjim normama 510 vagona pšenice. Gradska je aprovizacija primila do 150 vagona a potrošila 60, ostala zaliha može pokriti potrebu još za 6 nedelja”.¹³⁰

Aprovizacija u gradu je stalno izazivala nezadovoljstva građana, posebno sa raspodelom hrane, odnosno kukuruza.¹³¹ Vrlo važnu ulogu u pomoći stanovništvu imao je osječki Crveni križ.¹³²

Usled velikih nestašica uzrokovane ratom bio je početkom maja 1916. raspisan četvrti ratni zajam te su zainteresovanim podeljene obaveznice uz delimično oslobađanje poreznih obaveza.¹³³ Čitavo vreme rata deluje u Osijeku *Srpska štedionica d. d.* na čelu sa predsednikom narodnim poslanikom Vasom Mučavićem, koja učestvuje i u upisivanju ratnog zajma.¹³⁴

Ban je iz Zagreba često železnicom posećivao Osijek, posebno zbog pitanja aprovizacije,¹³⁵ a sa istim namerama ban je posetio i Vukovar.¹³⁶ Pohvaljeni su posebno baronica Terezija Adamović i supruga načelnika gdja Anka Pinterović radi brige oko osječke pučke kuhinje te posebno grof Gustav Normann Ehrenfelški, najveći donator pučke kuhinje.¹³⁷ Nisu zaostajali i drugi velikaši, posebno Pejačevići u Retfali, pa čak i posle smrti Ladislava grofa Pejačevića, kada je dvorac i imanje u Retfali nasleđstvom 1916. dobio grof Clary-Aldringen, koji se iz Graca doselio u Retfalu.¹³⁸ Početak 1917. osječki gradski budžet je zabeležio deficit koji se godinama rata stalno povećavao. Po iskazu potreba i pokrića gradskog budžeta manjak je stalno rastao iz godine u godinu (veličine su izražene u Krunama), a uzrok tome su aprovizacije i ratne okolnosti:¹³⁹

<i>Godina</i>	<i>Potreba:</i>	<i>Pokriće:</i>	<i>Manjak:</i>
1913.	1.319.805	935.506	384.299
1914.	1.566.124	1.060.658	405.466
1915.	1.506.030	1.041.120	464.910
1916.	1.656.515	1.099.647	556.868

¹²⁵ Za gradske siromahe i ubogare, *Hrvatska obrana*, br. 150., Osijek, 6. VII. 1916., str. 4.

¹²⁶ Novčana sredstva za darove, *Hrvatski obrana*, br. 19., Osijek, 25. I. 1916., str. 3.

¹²⁷ Racije u gradu Osijeku, *Hrvatski obrana*, br. 23., Osijek, 29. I. 1916., str. 4.

¹²⁸ Ubio vojnika, da obrani čast svoje sestre, *Hrvatski list*, br. 85., Osijek, 18. VIII. 1916., str. 4.

¹²⁹ Aprovizacija i činovništvo, *Hrvatski list*, br. 175., Osijek, 4. VIII. 1916., str. 3.

¹³⁰ Loši izgledi za opskrbu kruhom, *Hrvatski list*, br. 216., Osijek, 23. IX. 1916., str. 5.

¹³¹ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva.*, br. 273., 24. VII. 1916., str. 2.

¹³² Nova predsjednica osječkog “Crvenog križa”, *Hrvatska obrana*, br. 31., Osijek, 9. II. 1916., str. 3.

¹³³ Poziv na potpisivanje (Četvrti ratni zajam), *Hrvatska obrana*, br. 100., Osijek, 2. V. 1916., str. 1-2.

¹³⁴ Srpska štedionica d.d., *Hrvatska obrana*, br. 34., Osijek, 12. II. 1916., str. 3.

¹³⁵ Preuzvišeni gospodin ban u Osijeku, *Hrvatski list*, br. 254., Osijek, 7. XI. 1916., str. 3.

¹³⁶ Ban u Vukovaru, *Hrvatski list*, br. 257., 10. XI. 1916., str. 3.

¹³⁷ Za pučku kuhinju, *Hrvatski list*, br. 268., Osijek, 23. XI. 1916., str. 5.

¹³⁸ Novi gospodar u retfalskom dvoru, *Hrvatska obrana*, br. 225., Osijek, 31. V. 1916., str. 4.

¹³⁹ Državni arhiv Osijek, fond: *Zapisnik grad. zastupstva*, br. 351., 9. XI. 1917., str. 17.

1917.	1.874.788	1.126.944	747.844
1918.	2.031.993	1.205.523	826.420

Sve su češća dezerterstva i izbegavanje vojničke obaveze, tako je u aprilu uhapšena A. G. jer je dozvolila dezertneru D. R. iz 28. pešačke domobranske pukovnije, da u njezinu stanu svuče vojničko a obuče civilno (*“građansko”*) odelo te time lakše izbegne hapšenje.¹⁴⁰ Da je red u gradu popustio upozorava se preko novina, da se *“bezuslovno zatvaraju kapije u 7 sati uveče”*. Kako je zabeleženo, *“Racija na sumnjiva lica bila je u subotu naveče u sva četiri dela grada, te je uhapšeno 30 lica”*. Nadalje, *“uhapšeno je prekjuche i juče 40 osoba i to radi zločina kradje 1, reverzije 3, nemorala 9, besposlenosti 25.”*¹⁴¹

Opskrba stanovništva hranom je 1917. slaba, na raspolaganju je samo kukuruzno brašno, a za mleko koje nedostaje gradski aprovizacijski odbor donosi zaključak *“da se na teritoriju grada ne sme proizvodjati maslac za javni potrošak.”*¹⁴² Kada je gradska aprovizacija dobila nekoliko vagona krompira, objavila je kako se krompir sme koristiti samo za ljudsku hranu, a ne za hranu svinjama.¹⁴³

Ratne nedaće na frontovima rezultirale su povećanjem broja ratne siročadi, posebno iz Hercegovine. Tako je *“izaslanik Središnjeg zemaljskog odbora otputovao već u Slavoniju, gde će se takodje porazmestiti veći broj dece u razne tamošnje krajeve. Prema tome bi do Božića bilo porazmešteno po Hrvatskoj i Slavoniji oko 4.000 ratne siročadi.”*¹⁴⁴

Kako je bilo teško stanje potvrđuje i činjenica da je u junu 1917. pokrenut u Hrvatskoj i Slavoniji šesti ratni zajam a radi ratne okolnosti, bede i neimaštine.¹⁴⁵ Ali vrlo brzo nakon šestog, raspisan je sedmi ratni zajam usled ratnih nedaća.¹⁴⁶

Osječka *“Hrvatska obrana”* piše 25. oktobra 1917., navodeći *“Times”* kao izvor, da javljaju iz Odese da je u Rusiji metež sve veći: *“Iz Kijeva, Astrahana, Rostova, Krima iz Besarabije dolaze nove vesti o nemirima i razbojstvima, što ih izvode naoružane bande, vojnici i seljaci, a Sovjet rabočih i soldatskih deputatov obelodanjuje proglas, kojim on te zločine najstrože osudjuje.”*¹⁴⁷

Teško stanje 1917. i nemogućnost dolaženja do novčanih sredstava, gradski samoupravni odbor na čelu sa gradskim načelnikom Pinterovićem izglasalo je *“povišenjem gradskih daća za 100% za vreme dok traju ove iznimne prilike.”*¹⁴⁸

Vojni zarobljenici bili su raspoređeni po zanatskim radnjama, na selima, ali je vojna oblast stalno upozoravala da poslodavci zbog izbegavanja poreza ne prijavljuju zarobljenike te ako to budu dalje činili, ratni zarobljenici će im se oduzeti.¹⁴⁹

Poglavarstvo grada Osijeka izdalo je *“Poziv za predaju u ratne svrhe upotrebljenih predmeta”*. Nabrojani su bili koji su to gotovo svi predmeti, a koji će poslužiti za ratne svrhe (pretopiti za izradu artiljerijskog oruđa).¹⁵⁰

¹⁴⁰ Pripomoć zločinu, *Hrvatska obrana*, br. 88., Osijek, 16. IV. 1917., str. 3.

¹⁴¹ Zatvaranje kapija, *Hrvatska obrana*, br. 46., Osijek, 26. II. 1917., str. 4.

¹⁴² Iz gradske aprovizacije, *Hrvatska obrana*, br. 57., Osijek, 9. III. 1917., str. 3.

¹⁴³ Krumpir, *Hrvatska obrana*, br. 66., Osijek, 20. III. 1917., str. 3.

¹⁴⁴ Hercegovačka djeca u Hrvatskoj, *Obzor*, br. 337., Zagreb, 11. XII. 1917., str. 3.

¹⁴⁵ Potpisujte 6.ratni zajam., *Hrvatska obrana*, br. 137., Osijek, 16. VI. 1917., str. 2.

¹⁴⁶ Poziv na potpisivanje (Sedmi ratni zajam), *Hrvatska obrana*, br. 259., Osijek, 13. XI. 1917., str. 1.

¹⁴⁷ Anarhija u Rusiji, *Hrvatska obrana*, br. 244., Osijek, 25. X. 1917., str. 1.

¹⁴⁸ Iz sjednice gradskog samoupravnog odbora, *Hrvatska obrana*, br. 274., Osijek, 30. XI. 1917., str. 2-3.

¹⁴⁹ Prijava zarobljenika, *Hrvatska obrana*, br. 290., Osijek, 20. XII. 1917., str. 3.

¹⁵⁰ Poziv za predaju u ratne svrhe upotrebljenih predmeta, *Hrvatska obrana*, posebni broj prilog 22137 / 20., Osijek, 31. XII. 1917., str. 7-8.

Crveni križ je 1917. bila organizacija koja je najviše pripomogla da se nedaće rata ublaže, a u njoj bijahu dobrotvori koji su svojim radom i novčanim priložima pomogli. Za svoj rad dobivali su pripadnici Crvenog križa odlikovanja.¹⁵¹

U gradu Osijeku 1918. uveden je redarstveni sat koji se odnosio na restorane, kafane i gostione, koje mogu biti otvorene do jedanaest sati u noći. Ne dozvoljava se jednostrano dizanje cena voznih karata, kao šta je to učinilo ravnateljstvo osječkog konjskog tramvaja.¹⁵² “Kako je Osijek pun i prepun stranaca kako neprestano iz sela dolazi svet u grad, zaista neima nigde stanova, a kako stranci kupuju kuće, a iz ovih kreću domaće pućanstvo, bit će doskora i više takvih slučajeva, da će se naći obitelji na ulici.”¹⁵³ “Brojni zarobljenici vraćaju se sa istočne fronte te stigoše do Budimpešte te ih ima na hiljade. Ima medju njima i Hrvata. Svi su odeveni u rusko vojničko odelo, neki sa kozačkim kapama. Na upit od kuda su poticali. Čuju se poklici: iz Rusije - iz Sibirije - Azije.”¹⁵⁴

Aprovizacijski odbor u Osijeku je radio pod teškim uslovima, često puta napadan od tadašnjih medija, stoga se predsednik odbora Dragutin Eisner odlučio na ostavku, koja nije prihvaćena od strane zastupstva i gradskog načelnika. Redovna delatnost 1918. aprovizacijskog odbora bila je: opskrba pućanstva mašću i mesom, opskrba brašnom i hlebom, o dućanima u gradu, briga za ratnu siročad i tako dalje.¹⁵⁵

No aprovizacija nije bila dovoljna, stoga su česte rekvizicije žita i ostale hrane u Slavoniji. “Tako je u Čepinu kotarski oficijalni izaslanik uz asistenciju vojske oduzimao od stanovnika žito, šta su ga dobili za prehranu na temelju oblasnih odredaba.”¹⁵⁶

Ratna siročad bila je dovožena u Slavoniju i Osijek tokom čitavog rata i raspodeljena po porodicama. Ali nisu decu uzimale sve porodice, stoga lokalne novine vrlo oštro presuđuju o tome.¹⁵⁷ U Osijeku je oformljen i Odbor za zaštitu bosanske i hercegovačke dece krajem marta 1918. te se napominje kako se u Osijeku nalazi 82 katoličke i 50 pravoslavne dece, ponajviše iz kotara Gacko, Ljubuški, Nevesinje i Mostar. No kroz Osijek je do tada prošlo 1.200 dece koja su se smestila u slavonske i južnougarske županije. Odbor je u početku raspolagao sa skromnih 4.500 Kruna, što nije bilo dostatno za smeštaj i brigu hercegovačke dece.¹⁵⁸

Dezerterstva su učestala te je preki sud uveden za “zločin begunstva” (zakon proglašen 9. marta 1918. i regulisan člankom 183.), gde se napominje da će svi oni koji učine “zločin bjegunstva” biti od prekog suda kažnjeni smrću “ustreljenjem”.¹⁵⁹

Određeni su posebni rigorozni postupci prema onim vojnicima koji su zarobljeni na frontovima i vraćaju se kući a tretirani su od ratnog ministarstva kao veleizdajnici. Lokalne vlasti su trebale preuzeti iste “veleizdajnike” i podvrći ih kaznenom postupku i kažnjavanju.¹⁶⁰ Osječka građanska garda zbog učestalih vojnih dezerterstva i čestih krađa građana, ima puno posla u održavanju javnog reda i mira u gradu.¹⁶¹

¹⁵¹ Odlikovanja kod “Crvenog križa u pokrajini”, *Obzor*, br. 286., Zagreb, 20. X. 1917., str. 3.

¹⁵² Iz gradskog poreznog ureda. Redarstvena ura, *Hrvatska obrana*, br. 2., Osijek, 3. I. 1918., str. 2-3.

¹⁵³ Nove brige za gradsko poglavarstvo, *Hrvatska obrana*, br. 3., Osijek, 4. I. 1918., str. 3.

¹⁵⁴ Vraćaju se zarobljenici, *Hrvatska obrana*, br. 51., Osijek, 2. III. 1918., str. 5.

¹⁵⁵ Gradski aprovizacioni odbor, *Hrvatska obrana*, br. 57., Osijek, 9. III. 1918., str. 5.

¹⁵⁶ Rekvizicija žita u Čepinu, *Hrvatska obrana*, br. 69., Osijek, 23. III. 1918., str. 3.

¹⁵⁷ Ružna pojava, *Hrvatska obrana*, br. 72., Osijek, 28. III. 1918., str. 3.

¹⁵⁸ Odbor za zaštitu bosanske i hercegovačke djece, *Hrvatska obrana*, br. 74., Osijek, 30. III. 1918., str. 4.

¹⁵⁹ Prijeki sud, *Hrvatska obrana*, br. 86., Osijek, 16. IV. 1918., str. 2.

¹⁶⁰ Postupak sa veleizdajnicima, kad se vrate iz zarobljeničtva, *Hrvatska obrana*, br. 104., Osijek, 7. V. 1918., str. 2.

¹⁶¹ Osječka gradjanska garda, *Hrvatska obrana*, br. 112., Osijek, 16. V. 1918., str. 3

Novine često napominju kako ne tako davno, kao i danas, da je u Slavoniji bilo mnogo razbojnika, kao Udmanić, Rozsa Sandor, Bubreg, Brkanić, Sobri Jozsi, Romanić i drugi, koji su po “*drumovima*” pljačkali i provodili dane u šumi te zemunicama ili kod svojih jataka. Osim ovih hajduka, postojali su i “*lihvari živežnim namirnicama i svim životnim potreštinama i razni zakutni trgovci i špekulanti iza kulisa*”.¹⁶²

Iako je sklopljen sa Rusijom sklopljen mir, ruski zarobljenici u Hrvatskoj i Slavoniji nisu oslobođeni, jer kako se napominje “*haška konvencija ne zahteva da se ratni zarobljenici kod sklopljena mira puste na slobodu, nego samo da se po mogućnosti što pre otprave kući. Do tada ratni zarobljenici moraju raditi kod zatečenog poslodavca, dok županijsko poverenstvo za zarobljenike ne odluči drugačije*”.¹⁶³

Glad stanovništva i nezbrinuta deca, bili su razlogom raznih društvenih aktivnosti koje preduzimaju razne udruge. Tako izdaju proglas upozorenja i zamolbu da se nešto preduzme zbog gladi i nezbrinute dece, u tome su aktivne: *Družbe sv. Ćirila i Metoda, Odbor Slovenskih, Hrvatskih i Srpskih žena za siročad, Akademski omladina*, itd.¹⁶⁴

Osječka sirotišta prihvataju koliko mogu siromašnu decu bez roditelja, kao što je osječko *Huttler-Kohlhoffer-Monsperger sirotište* u julu 1918. primilo, odnosno popunilo četrnaest muških i dvanaest ženskih pitomačkih mesta.¹⁶⁵

Bile su organizovane i krađe u koje su bili uključeni i službenici, kao što je bio sudski slučaj “*Našičke železničke tatske družbe*”, u kojoj su bili umešani uglavnom mađarski našički i osječki železničarski službenici u pljačkanju kukuruza, brašna, masti, šećera i otalih živežnih namirnica, a koje su se transportovali železnicom.¹⁶⁶ Napokon je raspisan i osmi ratni zajam u Monarhiji radi ublažavanja ratnih uslova.¹⁶⁷

Zbog nestašica mesa, “*Narodne novine*” su sredinom avgusta preneli bansku naredbu, kojom se zabranjuje u utorak i petak stavljati meso u promet, a za petak ustanovljena zabrana masti prenaša se i na četvrtak.¹⁶⁸

Na sednici gradskog aprovizacijskog odbora 26. avgusta 1918. odobrena je nabava divljači sa vlastelinstva Gustava Normana, zatraženo je od zemaljske vlade da odredi rekviziciju pasulja i krompira. Zatim da se hitno regulišu cene povrća te da se uzmu uzorci od mlevenja žita (brašna) jer su česte pritužbe građana na njihovu kvalitetu. Odbijena je molba gradskih mesara za povišenjem cena govedine i teletine.¹⁶⁹

U Virovitičkoj županiji usled nestašica, nakupci i prekupci odvlače stoku iz istih područja. Naime, “*Petrić i drugovi su dobili dozvolu, da mogu svaki mesec u Austriju za Beč izvesti 1.000 komada poluutovljenih svinja. Sada su Petrićevi nakupci preplavili Slavoniju te plaćaju seljacima i posednicima pravo poredne cene, samo da od njih svinje izmame. Tako čujemo plaćaju poprečno 20 K, a i do 31 K za živu vagu.*”¹⁷⁰ I osječki sveštenici (osječkog dekanata) prihvatili su na sastanku u Dalju 19. septembra 1918., temeljne misli Bečke deklaracije južnoslovenskoga kluba na Carevinskom veću.¹⁷¹ Uskoro je u Zagrebu 19. oktobra Narodno veće Slovenaca, Hrvata i Srba izdalo Objavu, kojom se tražilo ujedinjenje celokupnog naroda

¹⁶² Razbojnici, *Hrvatska obrana*, br. 116., Osijek, 23.V. 1918., str. 1.

¹⁶³ Novi propisi za ruske zarobljenike, *Hrvatska obrana*, br. 89., Osijek, 18. IV. 1918., str. 2.

¹⁶⁴ Slovenci, Hrvati i Srbi!, *Hrvatska obrana*, br. 141., Osijek, 22. VI. 1918., str. 1.

¹⁶⁵ Osječka sirotišta, *Hrvatska obrana*, br. 170., Osijek, 30. VII. 1918., str. 3.

¹⁶⁶ Iz sudnice, *Hrvatska obrana*, br. 155., Osijek, 12. VII. 1918., str. 3.

¹⁶⁷ Upisi za VIII.ratni zajam, *Hrvatska obrana*, br. 133., Osijek, 13. VI. 1918., str. 5.

¹⁶⁸ Besmesni dani, *Hrvatska obrana*, br. 190., Osijek, 24. VIII. 1918., str. 3.

¹⁶⁹ Iz aprovizacije, *Hrvatska obrana*, br. 192., Osijek, 28. VIII. 1918., str. 3.

¹⁷⁰ Silan porast cijena za svinje, *Hrvatska obrana*, br. 197., Osijek, 3. IX. 1918., str. 3.

¹⁷¹ Izjava svećenstva osječkog dekanata, *Hrvatska obrana*, br. 213., Osijek, 20. IX. 1918., str. 1

Slovenaca, Hrvata i Srba u novoj, jedinstvenoj i potpuno suverenoj državi. Tada je donešen i Pravilnik "Narodnog veća SHS."¹⁷²

Isti dan osječke novine "Hrvatska obrana" se ne izjašnjava o Objavi SHS, već donosi napise o problemima ukonačivanja vojske u osječkim kasarnama, o problemu španske groznice koja već mesec dana "potresa" Osijek.¹⁷³

Tek sutra pod naslovom "Dojam objave Narodnog veća i Wilsonova odgovora", u Osijeku kako se pisalo u novinama, "nalaze živa odziva u našem gradu". Kako je Wilsonovo priznanje južnim Slovenima na slobodu i samoopredeljenje bila velika patriotska zadovoljština. U samom Osijeku izvešene hrvatske zastave po kućama, na zgradi trgovačke i obrtničke komore, Hrvatske zemaljske banke, Prve hrvatske deoničke štamparije, hotela Royal i Central, Hrvatske građanske čitaonice.¹⁷⁴

Prenet je banov stav o najnovijim događajima, a u kojem ban Mihalovich smatra da narod treba sačuvati disciplinu i javni red i mir, da on shvata patriotske osećaje ali da se državnopravni odnošaji ne mogu rešiti na prečac.¹⁷⁵

U Osijeku 22. oktobar 1918., prema pisanju "Hrvatske obrane" protekao je mirno. Tek naveče istoga dana skupila se povorka koja je ponela dve manje hrvatske i jednu veliku srpsku zastavu, pevajući rodoljubne pesme i kličući jugoslovenskoj državi, Wilsonu Narodnom veću, pohodili su najznačajnije ulice, a pred domobranskom kasarnom gornjega grada pridružila su im delimično i vojska te do pozorišta i Donjeg grada.¹⁷⁶ Održana je u Osijeku i svečana sednica gradskog zastupstva, a gornjogradski trg je bio pun ljudi, novine pišu o 8.000 ljudi. Pred 27 većnika gradski načelnik dr. Pinterović je u jedanaest sati otvorio sednicu te u svečanoj tišini održao govor.¹⁷⁷

Narodno Veće imenovalo je velikog župana Ivana Adamovića poverenikom za Virovitičku županiju, koji ima i civilnu i vojnu vlast u županiji. Sekretarom je postao Mladen Hengl. Od sudbenog stola sastavljen je preki sud u Osijeku sa predsednikom Zvonimirom Vinkovićem i petoricom članova. No zeleni kader je postao prava pretnja miru, posebno u valpovačkom i osječkom kraju.

U Osijeku su se početkom novembra na ulicama mogli videti najviše oružani članovi "Narodne straže" sa narodnim, odnosno crvenim znacima. Od 6. novembra 1918. "Narodna straža" je dobila nove bele vrpce i na sa napisima narodne straže. Na ulicama ima dosta sveta preko dana, a onda se svi povuku kućama. Trgovine i gostione su bile, osim retkih, zatvorene. Pozorišne predstave bile su jedino sabiralište opštinstva, no ni tamo se mnogi nisu usudili predveče poći.¹⁷⁸

Vojni begunci, posebno iz Našica i Orahovice, uništili su i popalili nekoliko pustara valpovačkog vlastelinstva, a koji su naoružani i dejstvuju u grupama 18-20 ljudi. Mnogi su od njih maskirani, a u Valpovo je došlo vlakom sa raznih strana oko 80 vojnika, sve članovi bivšeg zelenog kadera, opljačkali mesto i okolicu i nestali u šumi.¹⁷⁹ Petrijevcani proglasiše 7. novembra "republicu", što "Hrvatska obrana" ismejava napisom o novoj republici San Marino u Slavoniji te nastavlja, kako su neki Petrijevcani provalili u Normannov dvor Jelengrad, obukli grofovska odela te su

¹⁷² Objava Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, *Hrvatska obrana*, br. 239., Osijek, 21. X. 1918., str. 1-2.

¹⁷³ Gradske vijesti, *Hrvatska obrana*, br. 239., Osijek, 21. X. 1918., str. 4.

¹⁷⁴ Dojam objave Narodnog Vijeća i Wilsonova odgovora u Osijeku, *Hrvatska obrana*, br. 249., Osijek, 22. X. 1918., str.3.

¹⁷⁵ Banova odredba o manifestacijama, *Hrvatska obrana*, br. 241., Osijek, 23. X. 1918., str. 3.

¹⁷⁶ Sinoćnje manifestacije, *Hrvatska obrana*, br. 241., Osijek, 23. X. 1918., str. 3.

¹⁷⁷ Velike manifestacije u Osijeku, Svečana sjednica gradskog zastupstva, *Hrvatska obrana*, br. 242., Osijek, 24. X. 1918., str. 1-3.

¹⁷⁸ Gradske vijesti, *Hrvatska obrana*, br. 254., Osijek, 5. XI. 1918., str. 4.

¹⁷⁹ Gradske vijesti, *Hrvatska obrana*, br. 253./254., Osijek, 7./8. XI. 1918., str. 4.

zajahali grofove konje i njegovim puškama tukli visoku divljač po Jelengradskoj šumici. Iste novine završavaju komentarom: Oh krasne li mi slobode! Iste novine 15. novembra 1918. donose vest kako je “*republika Petrijevcu kapitulirala*” zajedno sa njegovim predsednikom Kormanjušom.¹⁸⁰

Srpska konjica (50 vojnika) je 12. novembra je iz pravca Dalja u Osijek stigla železnicom. A sutradan je došlo još 550 vojnika, 10 oficira i 150 konja, a na kolodvoru su ih dočekali članovi Mesnog odbora N. V. na čelu sa Vasom Muačevićem.¹⁸¹ Veliki župan je u sporazumu sa Narodnim Većem i komandom kraljevskih srpskih četa u Osijeku odredio: Da svako ima u roku od 24 sata predati vojničko oružje najbližem kotarskom odboru. Prema istoj odredbi raspuštena je u Osijeku i “*Crvena*” i “*Bela*” garda, pa imade nade, da će puškaranje u gradu valjda prestati, jer su upravo neki od tih “*gardista*” igrajući se oružjem i u po bela dana puškarali...¹⁸² Tako je završio Prvi svetski rat, razbijanjem Austro-Ugarske i stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u kojem se našla Slavonija i grad Osijek.

---

¹⁸⁰ Republika Petrijevcu, *Hrvatska obrana*, br. 254., Osijek, 8. XI. 1918., str. 2.

¹⁸¹ Srpska konjica u Osijeku, *Hrvatska obrana*, br. 262./263., Osijek, 13./14. XI. 1918., str. 2.

¹⁸² Raspust narodnih gardi, *Hrvatska obrana*, br. 266., Osijek, 17. XI. 1918., str. 4.
Raspuštanje narodnih straža, *Jug*, br. 216., 17. XI. 1918., str. 4.